

DZIEJE ŻYCIA

Jerzy Dzik

*Instytut Paleobiologii PAN
Instytut Biologii Ewolucyjnej UW*

2023

Dzieje życia **1.**

Środowisko życia człowieka

Jerzy Dzik

*Instytut Paleobiologii PAN
Instytut Biologii Ewolucyjnej UW*

2023

METODA BADANIA

przebiegu ewolucji

Karl R. Popper
(1902-1994)
falsyfikacjonizm

Erwin Schrödinger
(1887-1961)
nieprzewidywalność ewolucji

Günther Wächtershäuser
(1938-)
retrodykcja

- **twierdzenia naukowe muszą być możliwie oszczędne**
- **i możliwe do obalenia przez porównanie przewidywań ze skutkami opisywanego procesu**
- **ale termodynamika nie pozwala na predykcję ewolucji**

trzeba więc wnioskować wstecz osi czasu

UZASADNIENIE

aktualizmu geologicznego

uniformitarianizm

James Hutton
(1726–1797)

Charles Lyell
(1797–1875)

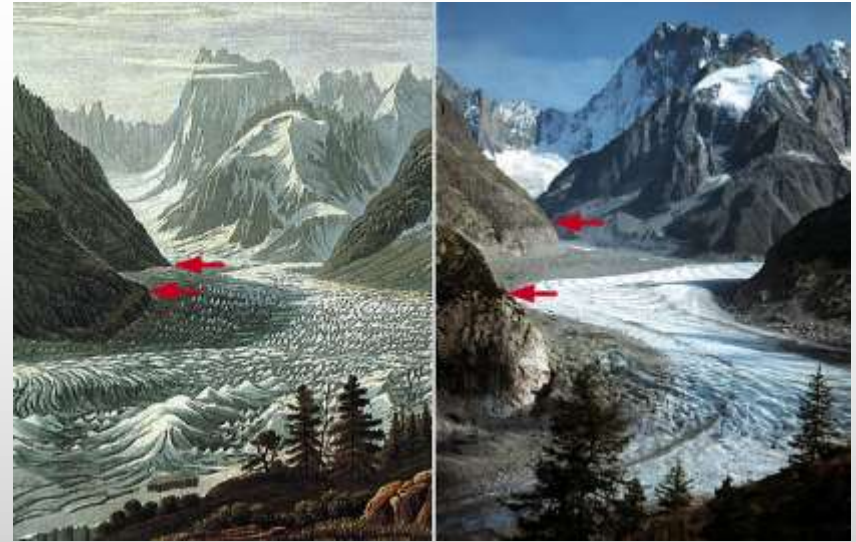
- zakładamy, że prawa fizyki są niezmiennie
- wiemy, że od miliardów lat warunki środowiskowe pozostają w zakresie tolerancji organizmów
- ich zmiany były skutkiem procesów tektonicznych
- cykliczności astronomicznej
- i czynników losowych

czy wiedzę o świecie dzisiejszym można zastosować do pradawnego?

KLIMAT

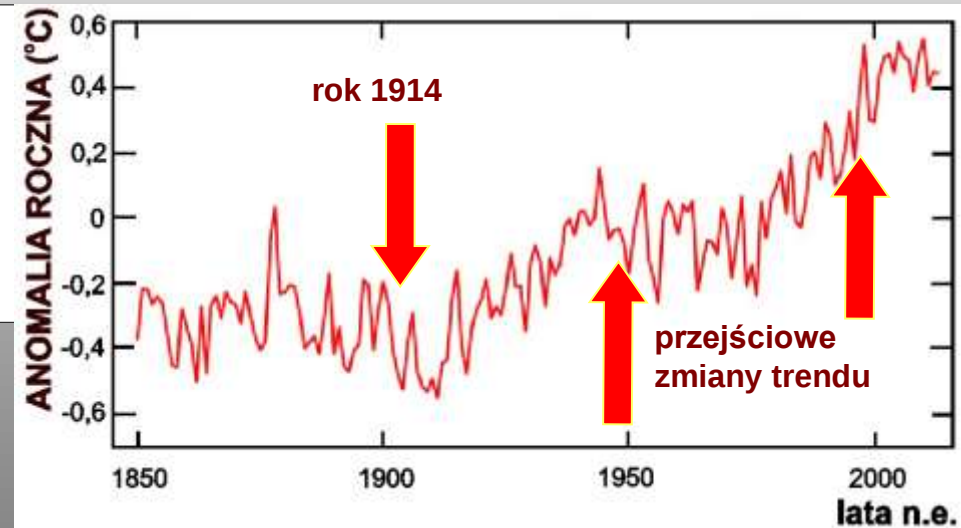
nie jest niezmienny

zmiana zasięgu
lodowca Mer de Glace od
XVIII do XX w.

- systematyczne zmiany klimatu są częścią historii
- o ich przyczynę przywykło się obwiniać cywilizację

globalna anomalia

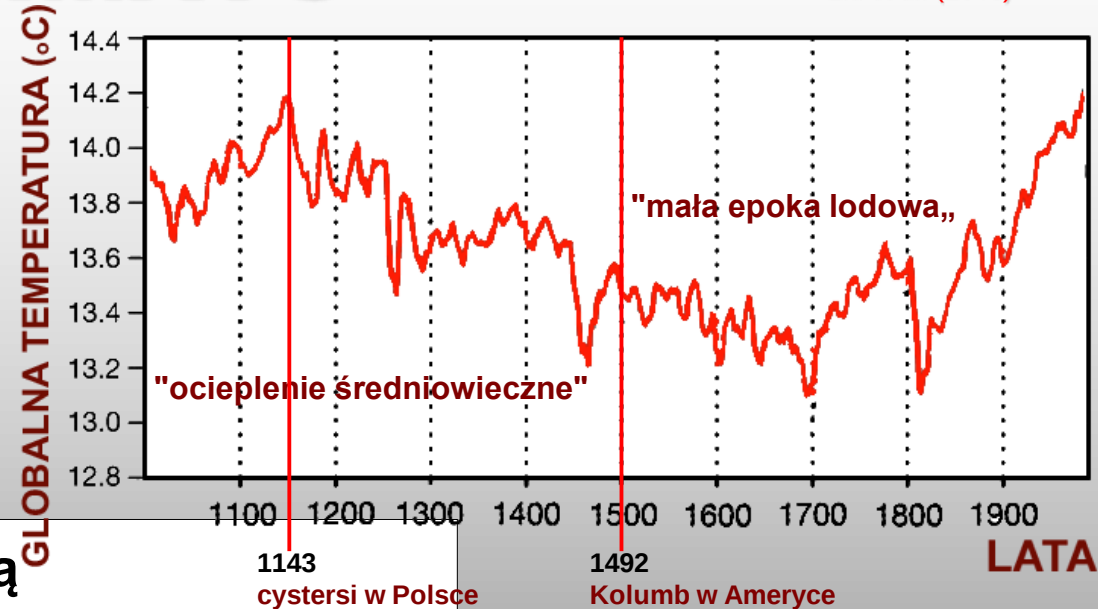
ale anomalie klimatyczne poprzedzają rewolucją przemysłową

Held (2013)

ZMIANY KLIMATU

historyczne

Liu et al. (2013)

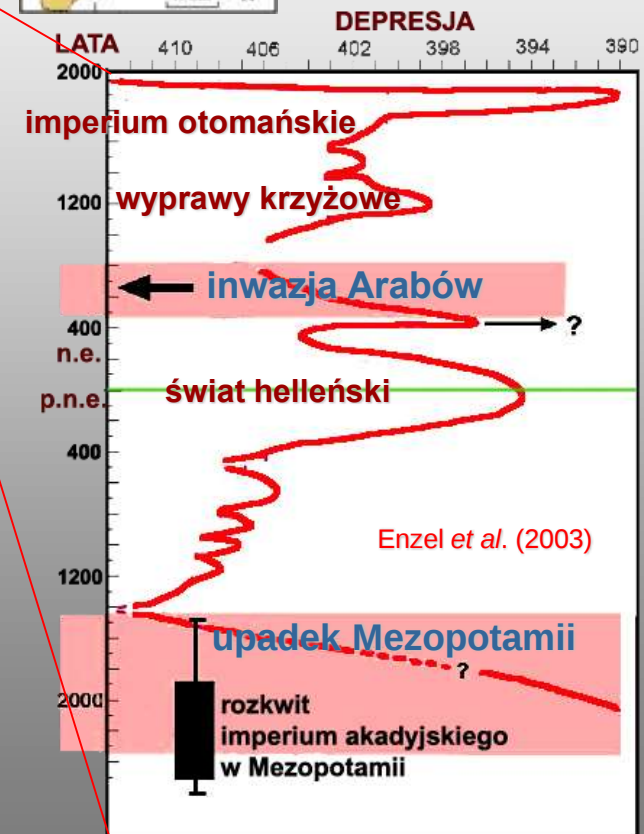
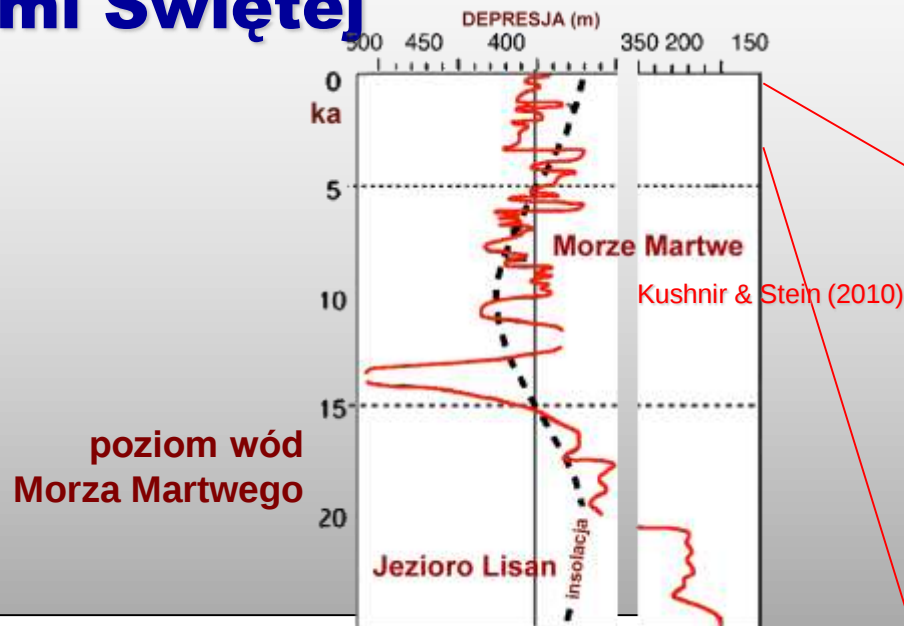

- stare drzewa pamiętają klimat „małej epoki lodowej”
- cystersi cywilizując Polskę uprawiali winorośl – „ocieplenie średniowieczne”
- związek z konkwistą wątpliwy

to raczej klimat kontrolował rozwój cywilizacji niż odwrotnie

ŚRODOWISKO

Ziemi Świętej

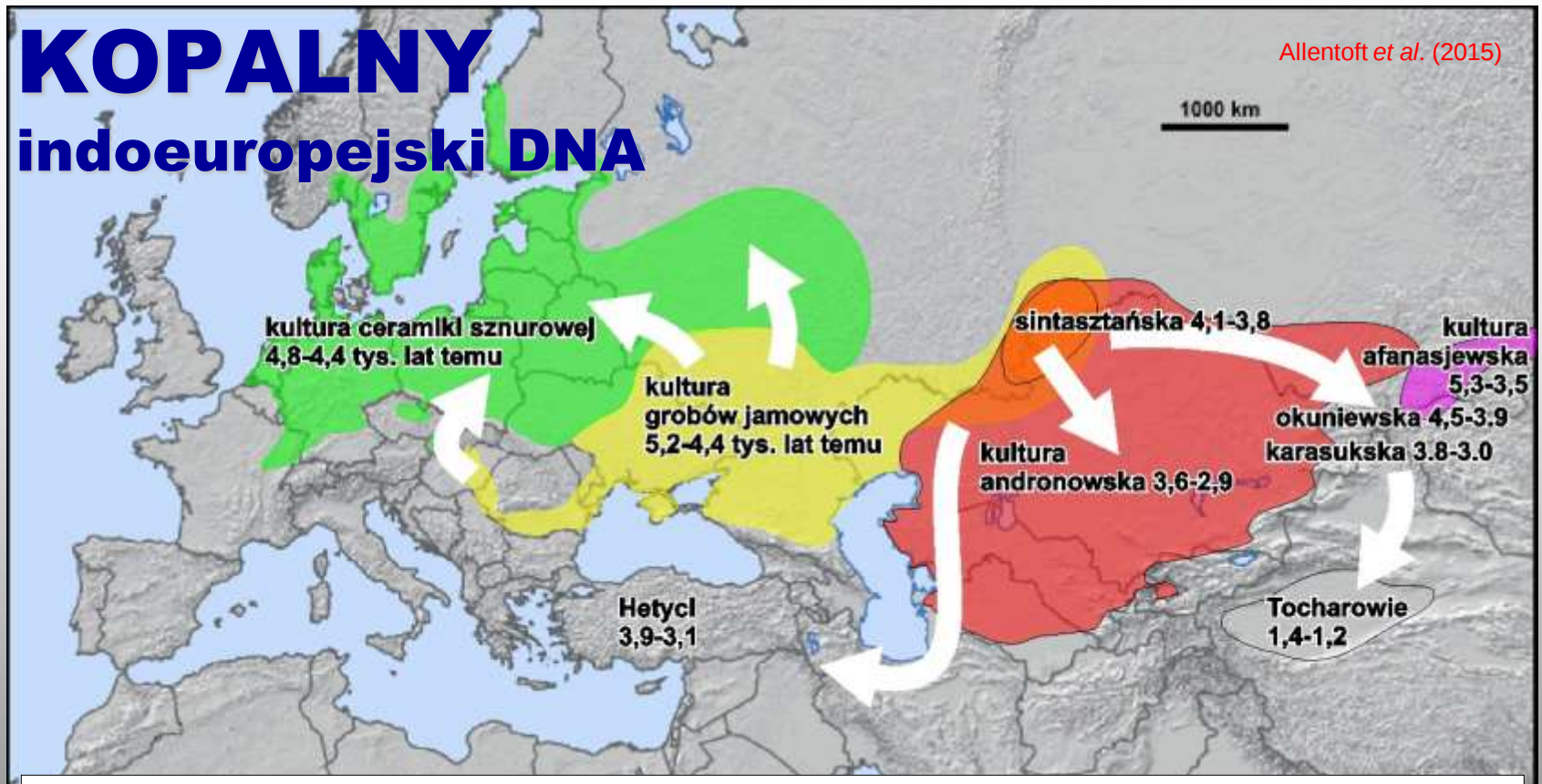

- wielkie cywilizacje rozkwiwały dzięki sprzyjającym warunkom
- upadały wraz ze zmianą klimatu

odwieczne migracje ludów za chlebem

KOPALNY indoeuropejski DNA

Allentoft et al. (2015)

- indoeuropejscy nomadzi z Azji nad Wołgę; stamtąd ekspansja
- kluczowy wynalazek konnego wozu z zaprzęgiem

w Europie mieszcili się z ludnością neolityczną

NEOLIT

zaludnianie i cywilizowanie Europy

morski ślimak
Littorina littorea

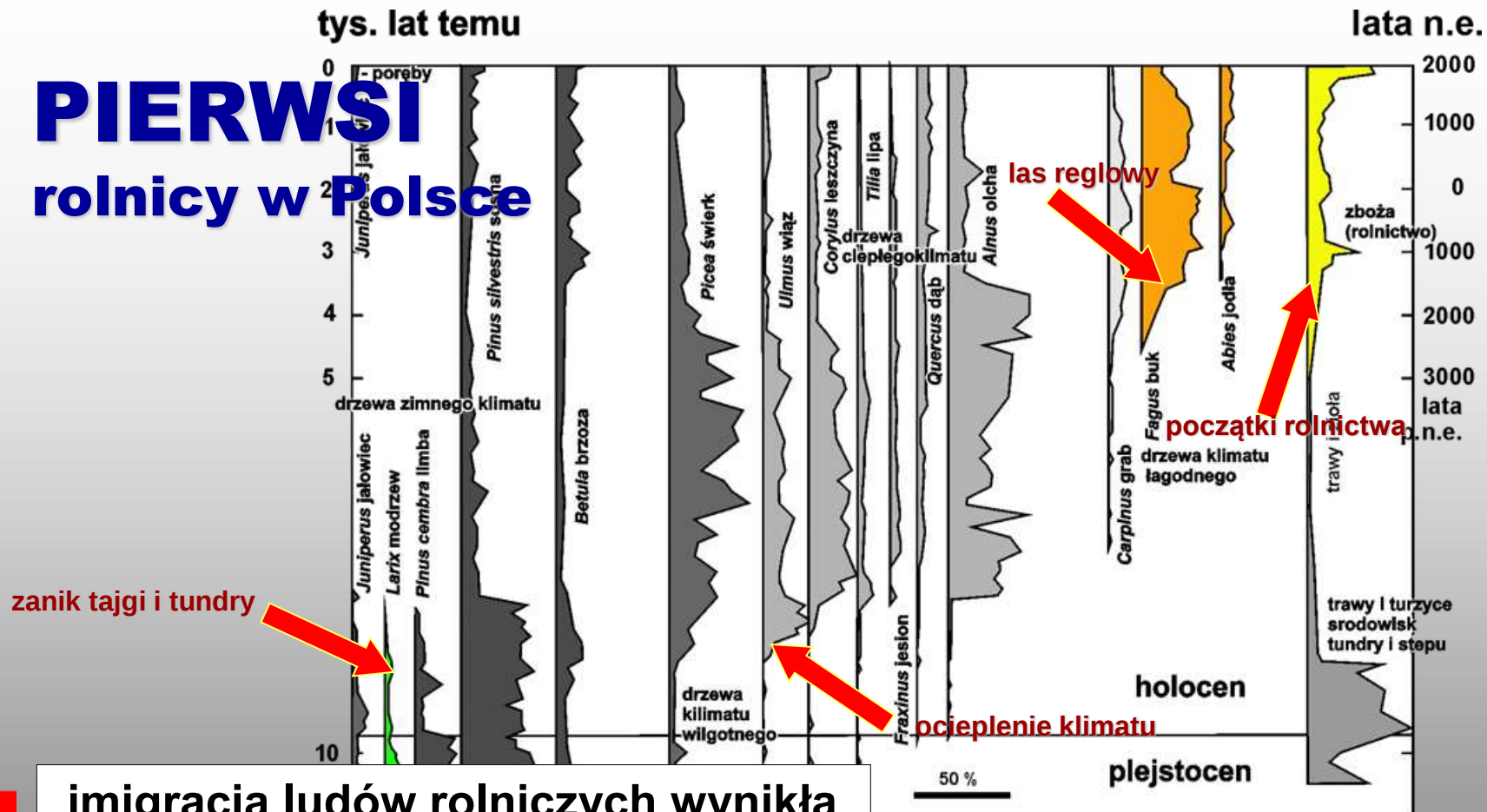

- w ciepłym okresie atlantyckim 8-6 tys. lat temu
- znaczną część Skandynawii pokrywały pełnosłone wody morza littorinowego
- a Sahara była sawanną

to czas ekspansji ludów rolniczych do Europy

PIERWSI rolnicy w Polsce

- imigracja ludów rolniczych wynikała z nastania odpowiednich warunków
- i ich zaniku w kraju pochodzenia

nie przybyli do kraju bezludnego

profil pyłkowy Tarnawy Wyżnej
w Bieszczadach

Ralska-Jasiewiczowa (1989)

PODŁOŻE przedindoeuropejskie

Lazaridis et al. (2013)

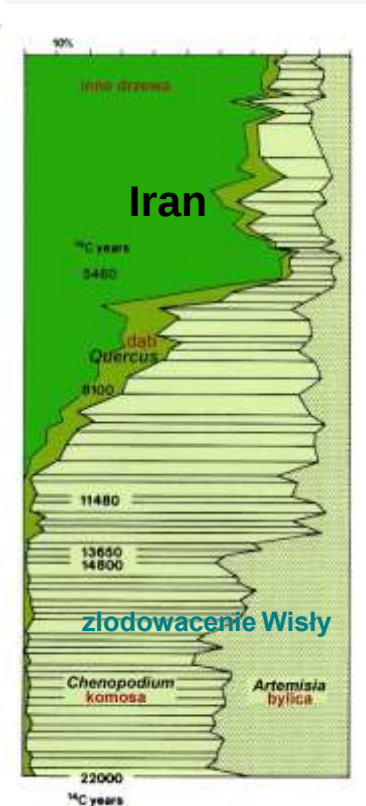
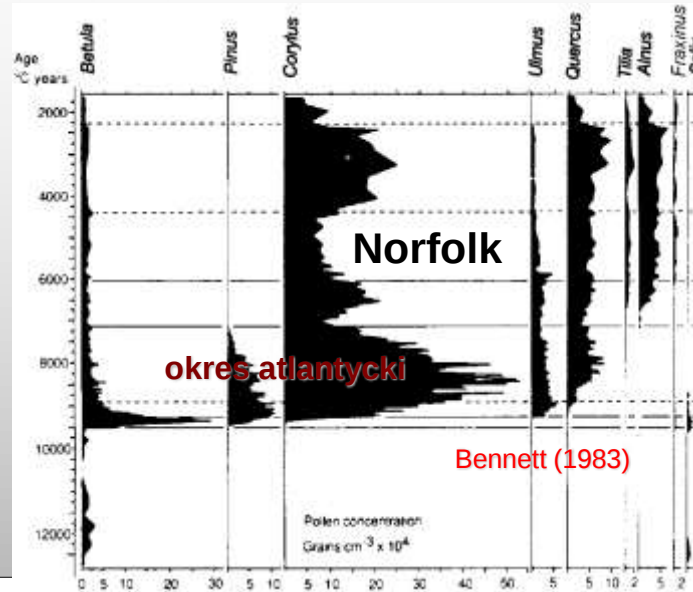
PCA struktury genetycznej
grup etnicznych

- Baskowie potomkami pierwszych rolników?
- Lapończycy sprzed neolitu?

ludy myśliwsko-zbierackie od czasu stabilizacji klimatu

NIEDAWNOŚĆ umiarkowania

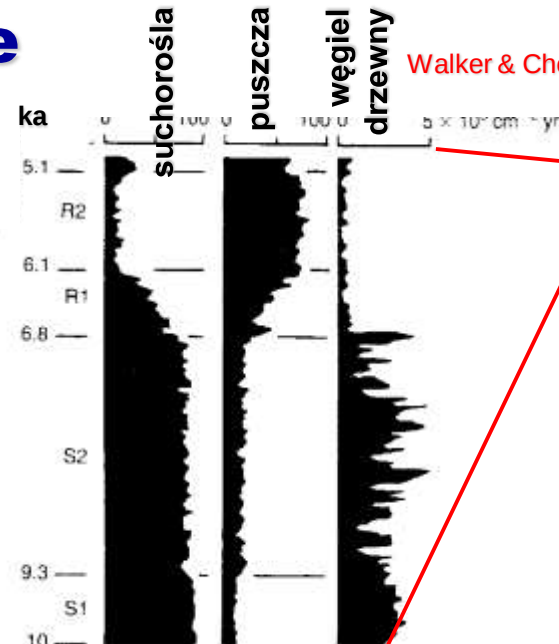
- w północnej strefie klimatu umiarkowanego koniec zlodowaceń to koniec dominacji roślin zielnych nad drzewami
- kolejno imigrowały gatunki o coraz wyższych wymaganiach termicznych

globalne zmiany mają swoisty wyraz w regionach

LASY DESZCZOWE

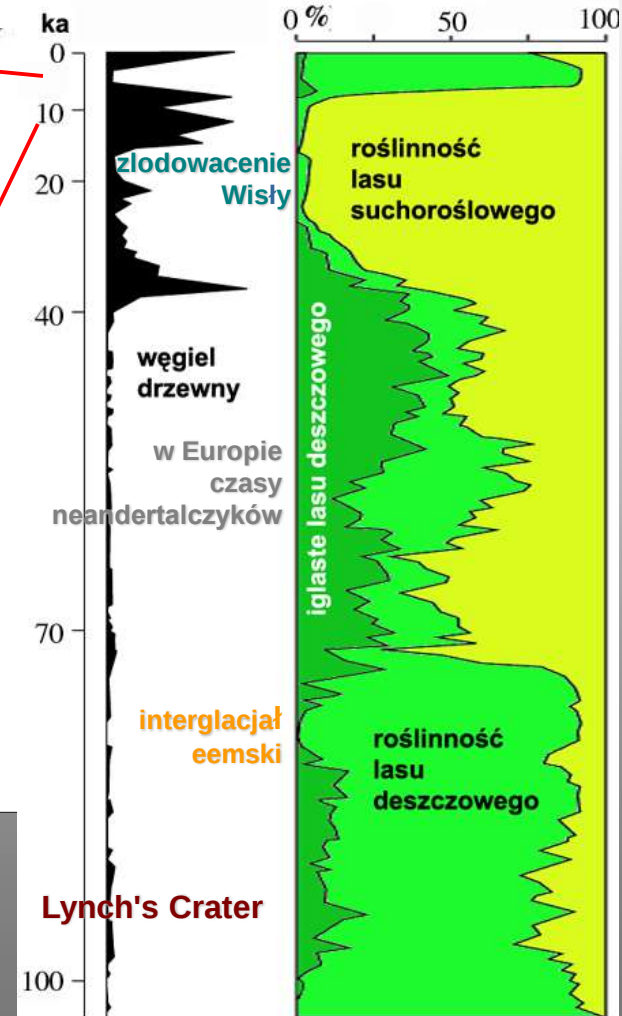
są efemeryczne

zapis pyłkowy
z Queensland,
Australia

Walker & Chen (1987)

Kershaw (1976)

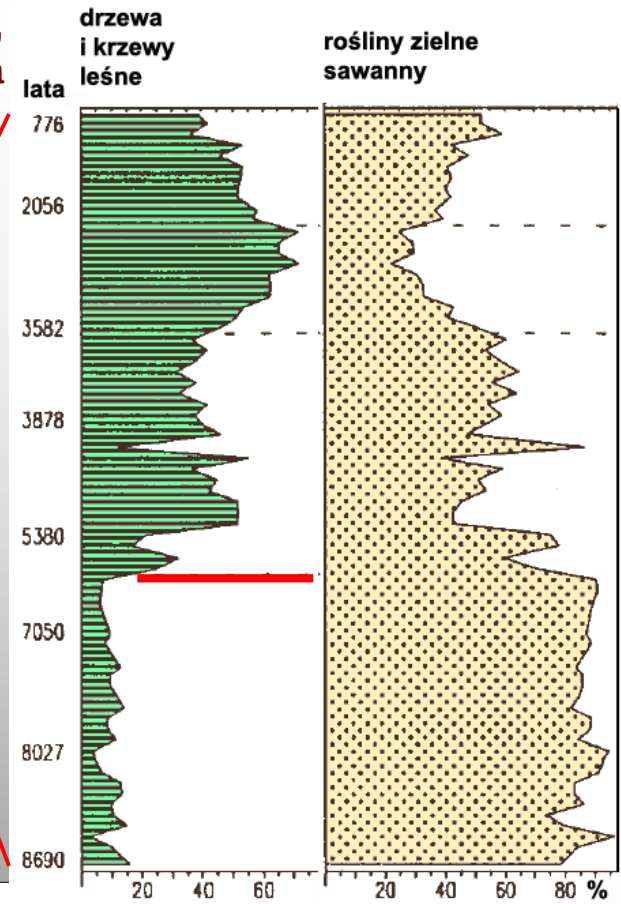
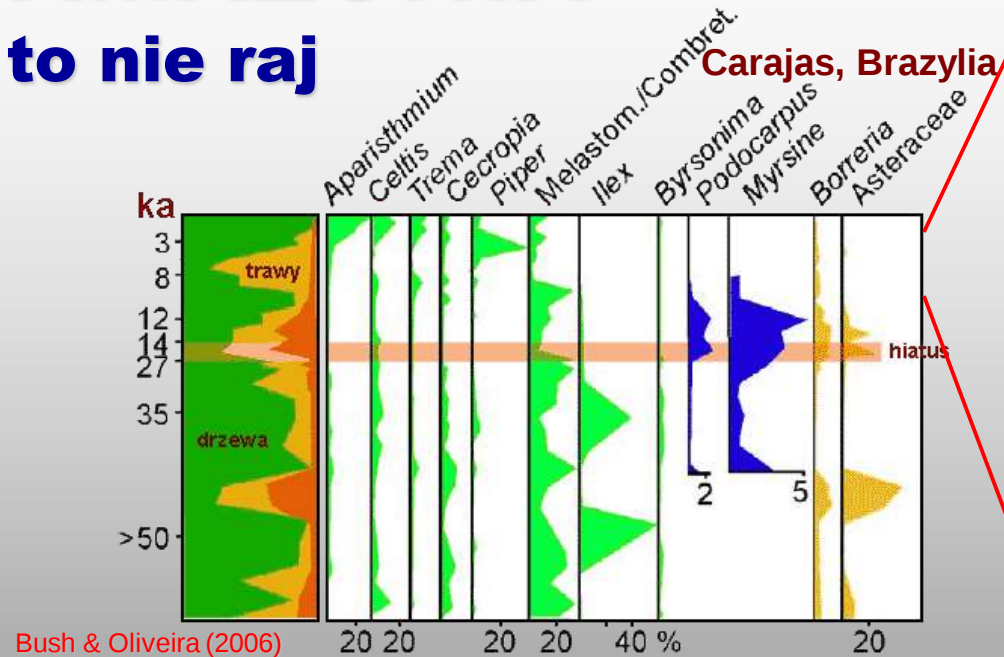

- środowisko lasów deszczowych uformowało się przed około 6 tys. lat
- i nigdy nie było stabilne

było podobnie na każdym z kontynentów

AMAZONIA

to nie raj

- ekosystemy leśne i sawannowe przemieszczały się wraz z klimatem
- w czasach historycznych i prehistorycznych

tylko dane kopalne dają wgląd w rzeczywiste następstwo zdarzeń

PRAŻUBR

epok lodowych

- przodkiem leśnego żubra i stepowego bizona był plejstoceni *Bison priscus* o znacznie dłuższych rogach
- z niego też amerykański *B. latifrons*

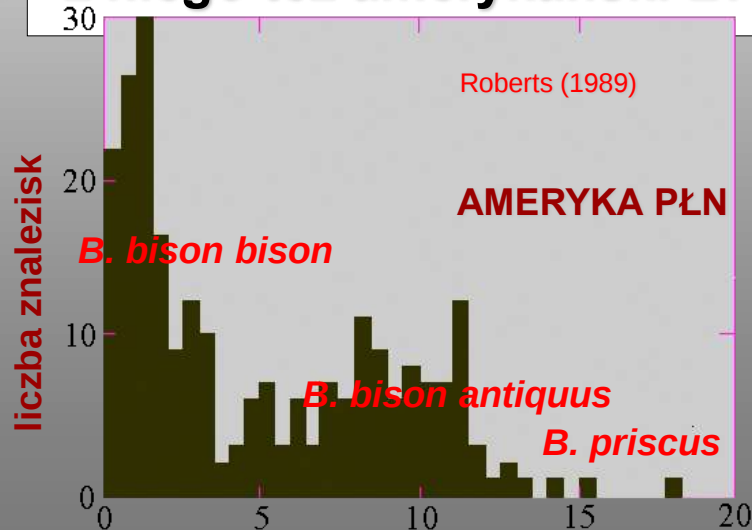
Bison bison antiquus
Rancho La Brea

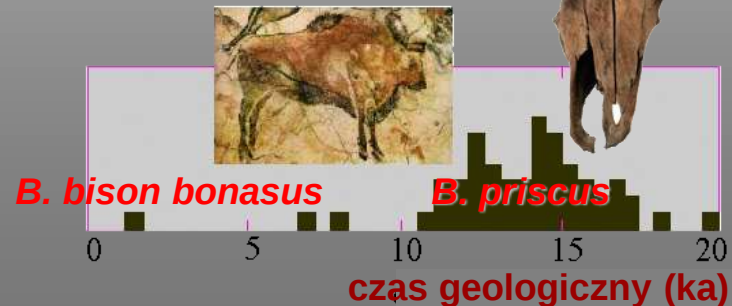
Bison priscus 11 ka
Alaska

Zazula (2009)

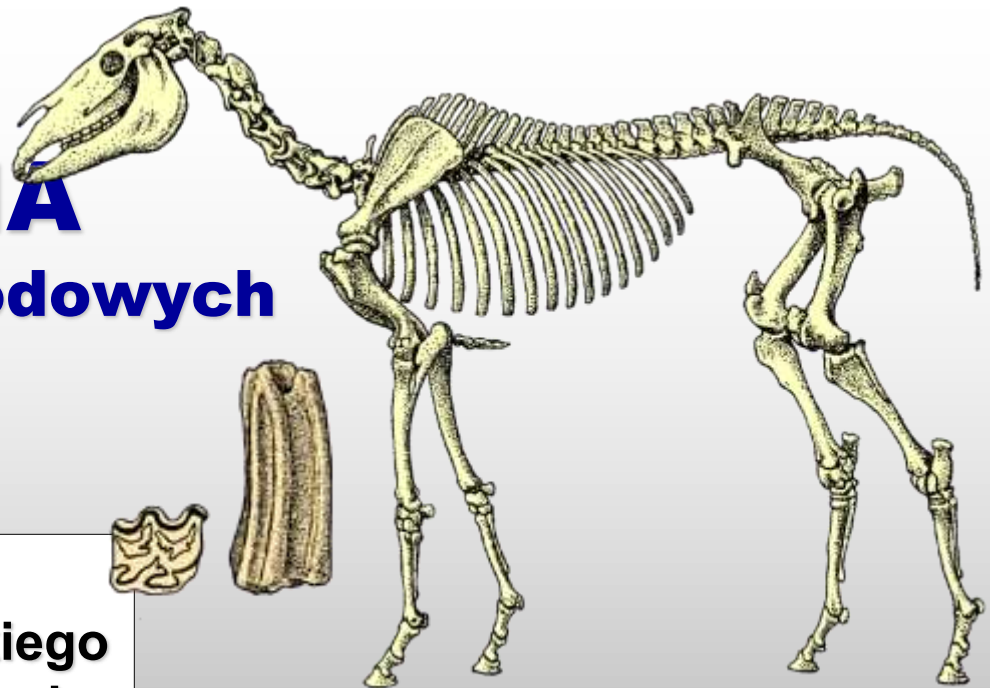

EURAZJA

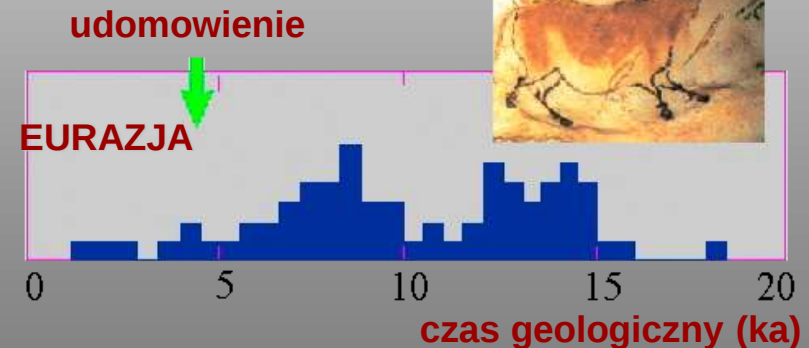
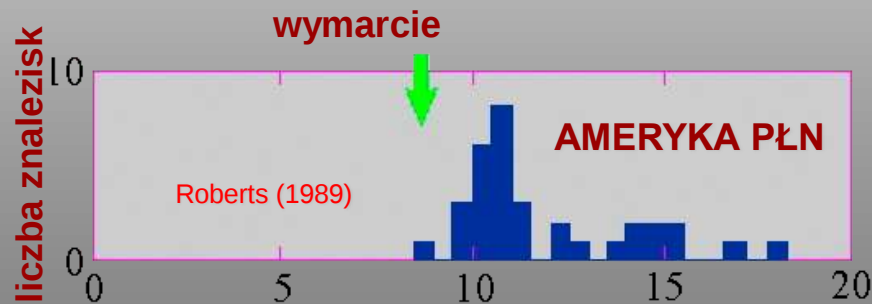
DZIEJE KONIA

dziedzictwo epok lodowych

Equus caballus

- koń *Equus caballus* jest pochodzenia amerykańskiego ale w Ameryce nie przetrwał końca epoki lodowej

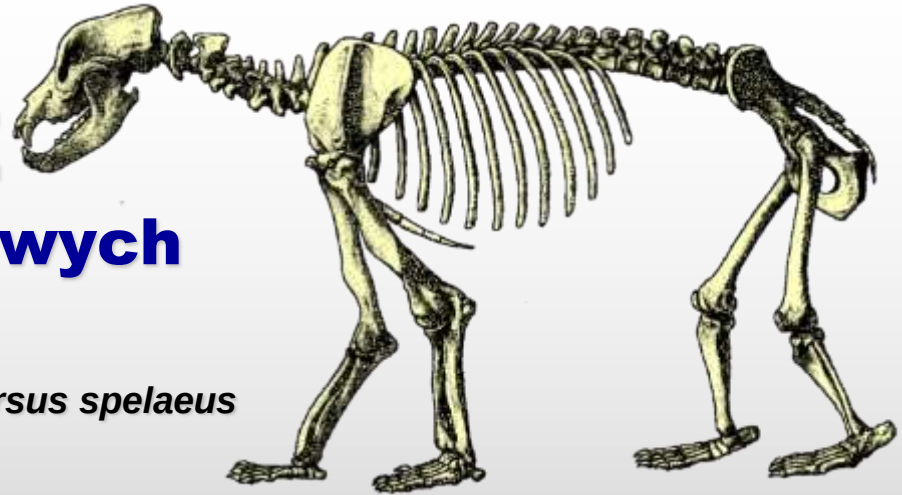

mustangi są wtórnie zdziczałymi końmi konkwistadorów

NIEDŹWIEDZIE

dziedzictwo epok lodowych

Ursus spelaeus

- niedźwiedź jaskiniowy *U. spelaeus* wyginął 25 ka w maximum ostatniego zlodowacenia
- >45 ka kamczacka? populacja brunatnego dała początek polarnemu *Ursus a. maritimus*

Ingólfsson & Wiig (2008)

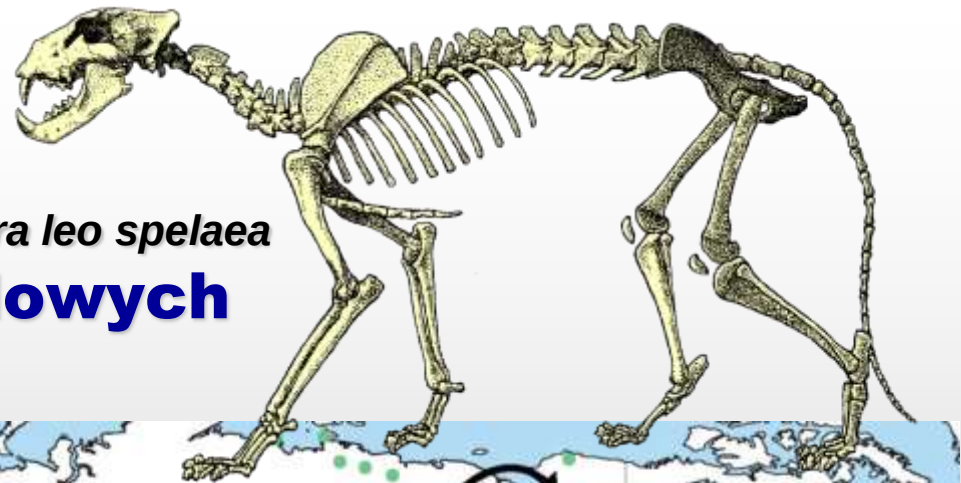
Ursus arctos maritimus

45 ka Spitsbergen

brunatny współistniał z roślinożernym jaskiniowym

LEW

dziedzictwo epok lodowych

Panthera leo spelaea

jaskinia Chauvet 35 ka

Tseng et al. (2013)

■ lew *Panthera leo*

i tygrys *P. tigris* są osteologicznie nieodróżnialne
od plejstocénskiego lwa jaskiniowego *P. l. spelaea*

grzywa cechuje samce z populacji sawannowych i pustynnych

RENIFERY

pozostałość epoki lodowej

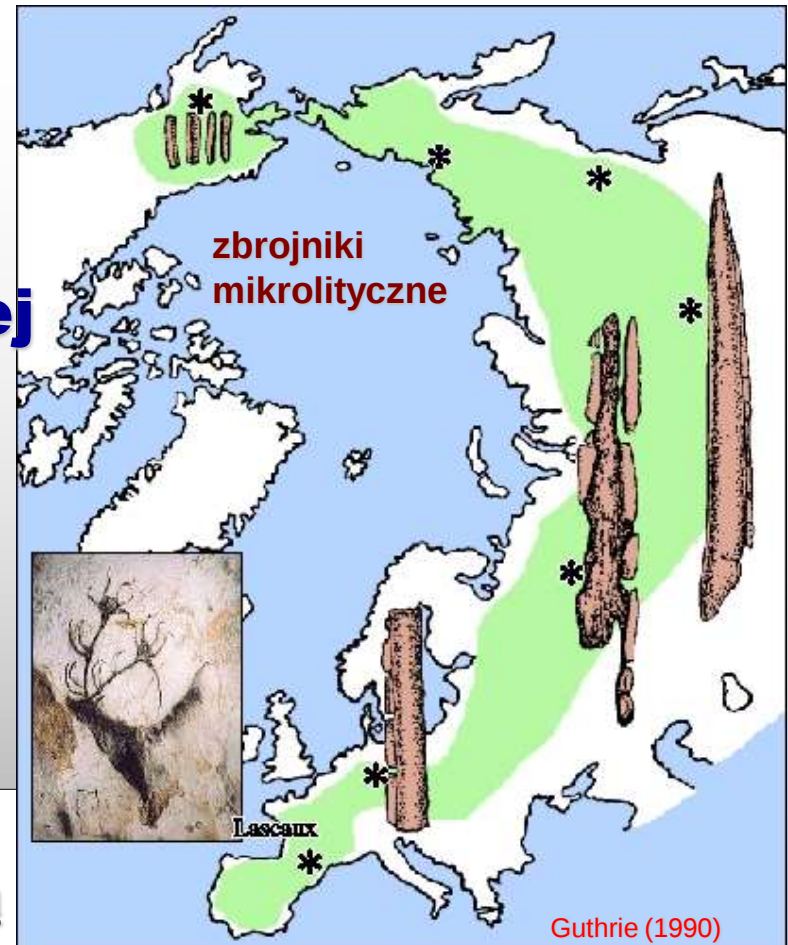
12,2 ka
Moča, Słowacja

Šefčáková et al. (2011)

- myśliwska kultura koczowników (np. Madeleine) związana z tundrą od Hiszpanii po Alaskę
- zbrojniki wynalazkiem azjatyckim

malowidła w jaskini Lascaux 15 ka

na początku ekspansji Skandynawia pokryta lądolodem

BAŁTYK

początki

słodkowodny ślimak „ancylus”
Acroloxus lacustris

- eustatyka: topnienie lądolodów
- izostazja: wznoszenie uwolnionej od lodu Skandynawii i obniżanie Pomorza
- dzisiejszy ekosystem nie dawniejszy niż 6 ka; za mało czasu dla ewolucji
- wciąż nie ma bałtyckich gatunków

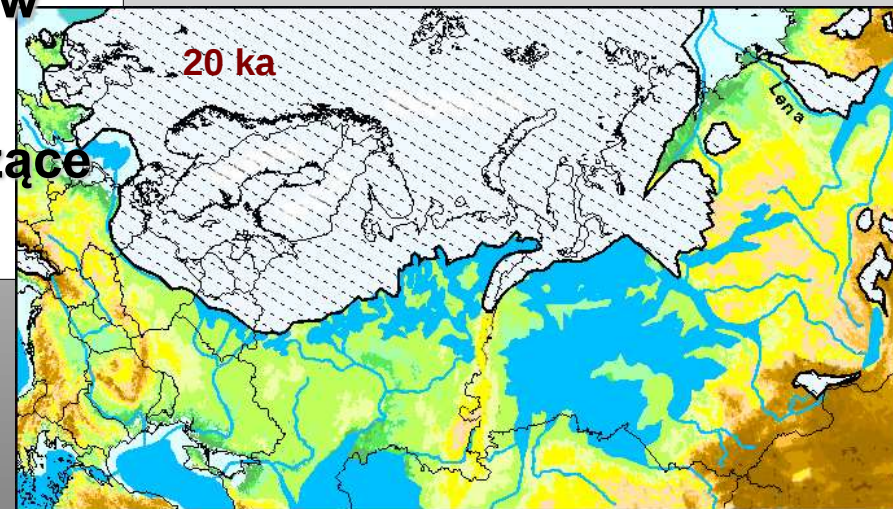
podobna sytuacja i w innych północnych regionach

JEZIORA LODOWE

północnej półkuli

- w Ameryce Płn dochodziło do katastroficznych przełomów i kierowania wód na południe
- lądolód spiętrzył rzeki uchodzące do Oceanu Lodowatego

Grosswald (1980)

niski poziom wód oceanicznych ułatwiał migracje międzykontynentalne

ZASIEDLENIE Ameryk

kultura Clovis
na tle lądolodu

- lud najstarszej amerykańskiej kultury Clovis miał syberyjskie geny
- swoiste groty oszczepów z przekątnymi strużynami, czasem na całą szerokość

Rasmussen et al. (2014)

grot Clovis

cieśnina Beringa była wówczas pomostem lądowym

BERINGIA

łączność międzykontynentalna

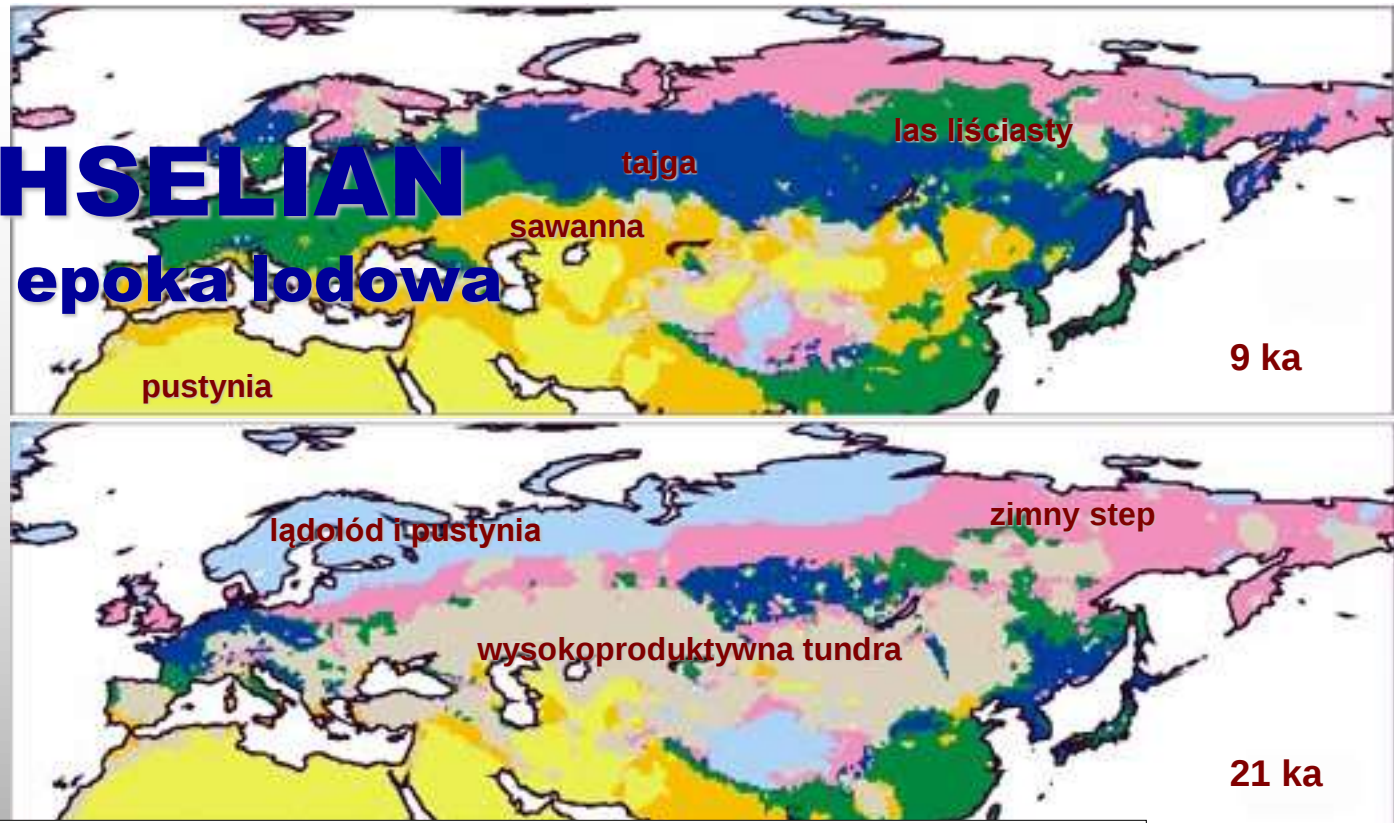
- przez niskie opady śniegu część Syberii i Alaski były wolne od lodu
- umożliwiając migrację

to przejaw ostatniej z epok lodowych

WEICHSELIAN

miniona epoka lodowa

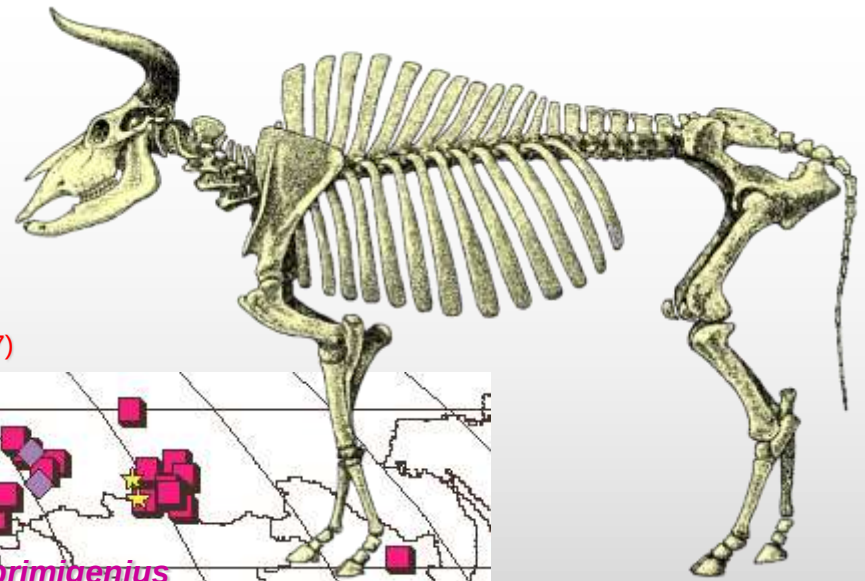
Foucoult & Noblet-Decoudre (2005)

- w Europie najzimniej było 14-16 tys. lat temu (Vistulicum = Würm)
- zlokalizowana daleko na południe od zasięgu polarnej nocy, ówczesna tundra miała wysoką produktywność

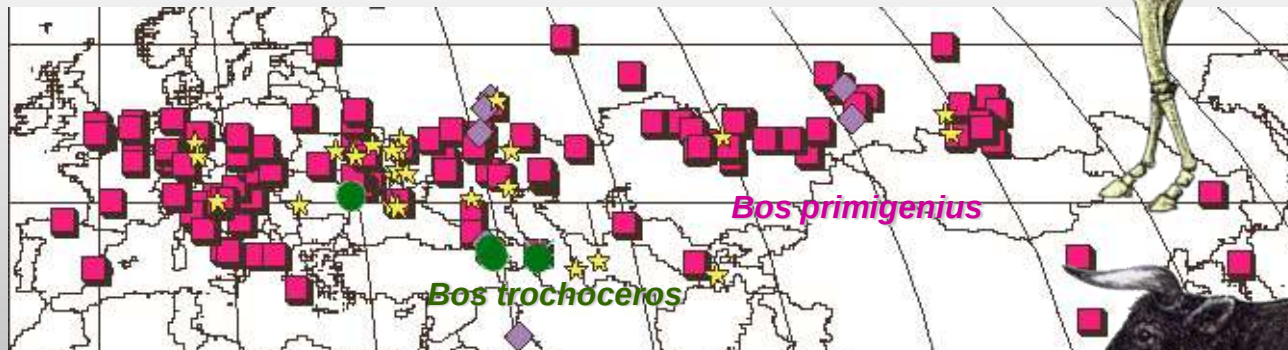
nieaktualistyczne były warunki środowiskowe i swoista fauna

TUR

przodek bydła

Pushkina (2007)

Bos primigenius
(*B. taurus*)

- tur *Bos primigenius* w Europie od 400 ka
- wcześniej na Kaukazie jako *B. trochoceros*

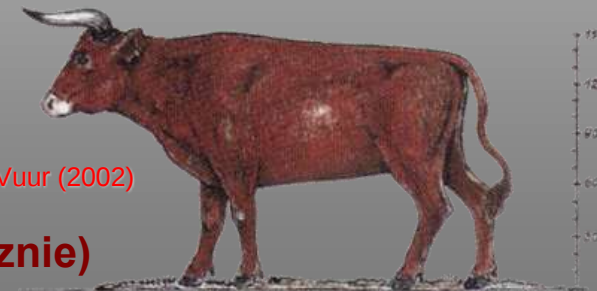

Bos trochoceros

dziś jako *Bos taurus* (po 1627 wyłącznie)

van Vuur (2002)

JELENIĘ

epoki lodowej

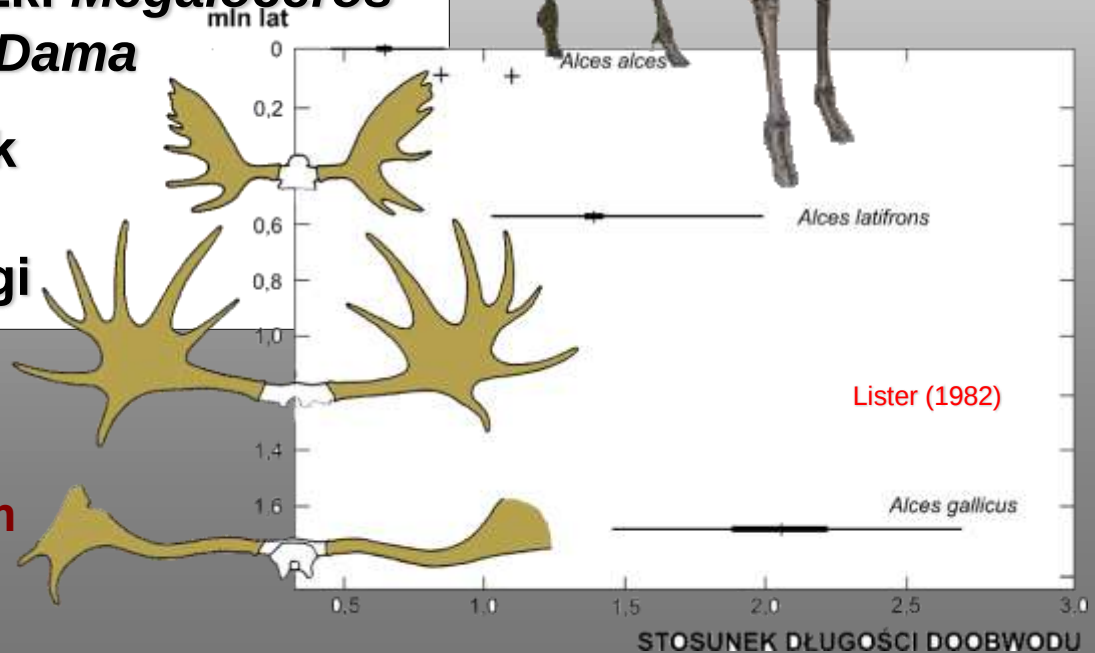
Björn Kurtén (1924-1988)

Megaloceros giganteus
12-10,6 ka (na Syberii do 7 ka)
rozpiętość poroża do 3,65 m

- ogromny jeleń irlandzki *Megaloceros* krewniakiem daniela *Dama*
- plejstoceniński przodek łośia *Alces alces* miał odcin dłuższe rogi

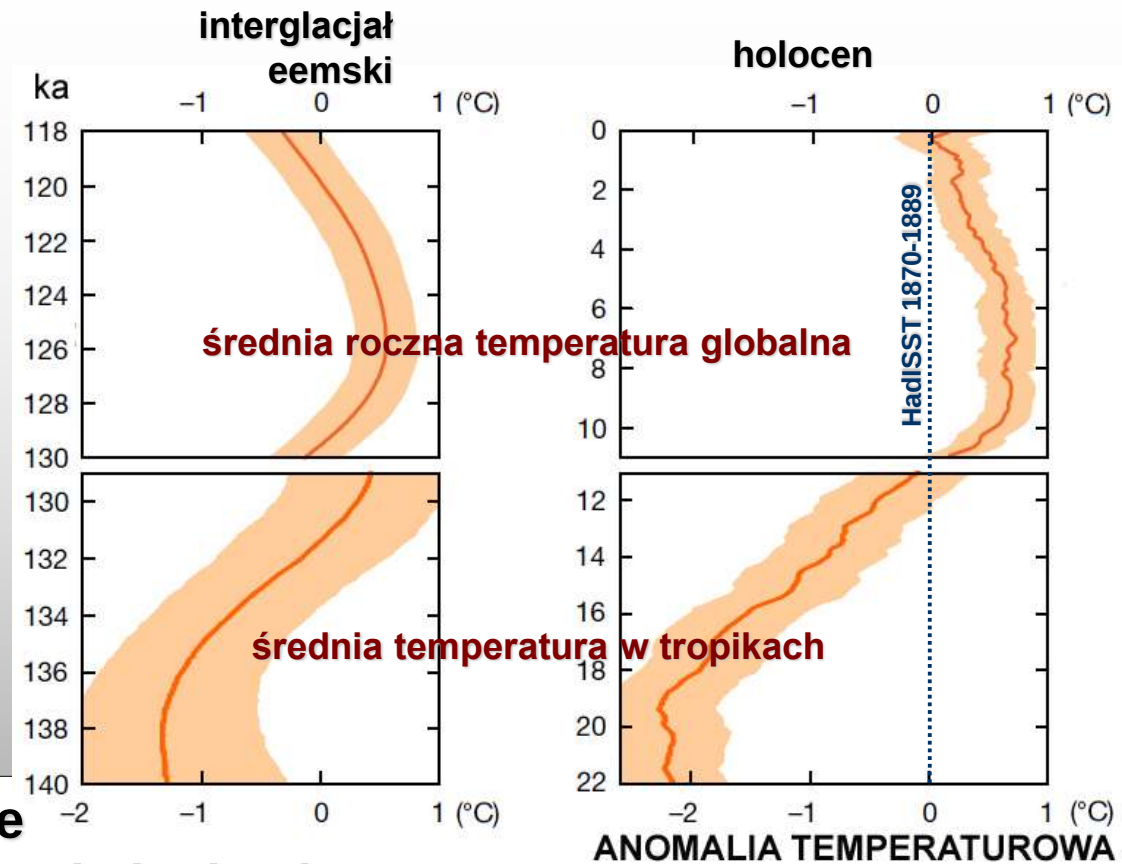
poroże jest ograniczeniem

ŻYJEMY w interglacjale

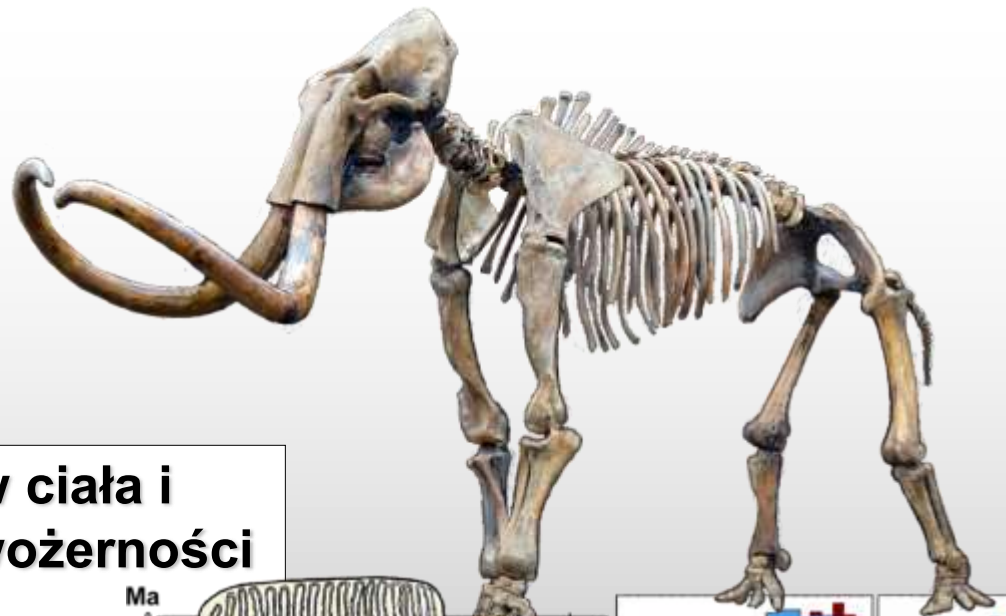
- kolejne epoki lodowe rozdzielone są epokami ciepłymi
- niedawne z nich wykazują znaczne podobieństwa

zwykle cieplejsze od holocenu

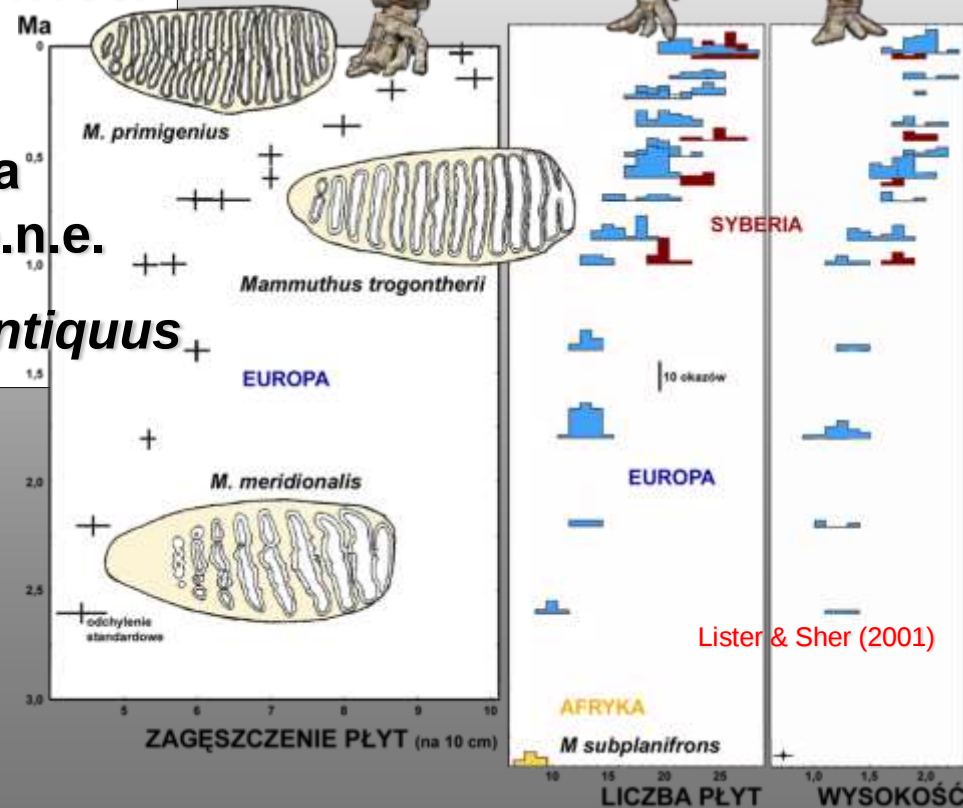
Clark et al. (2020)

słoń stepotundry

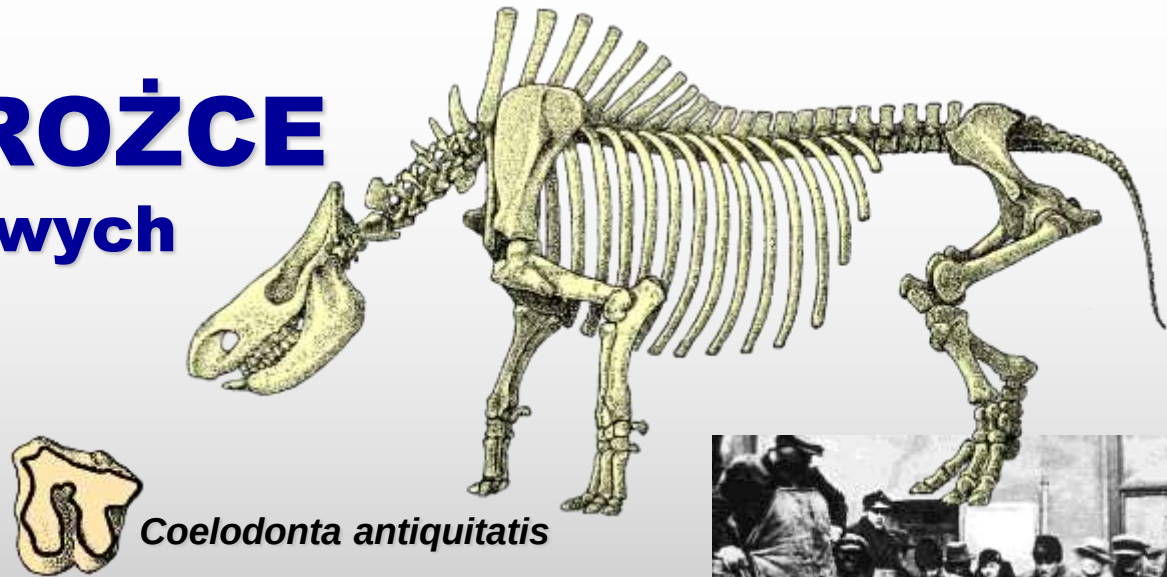
- zmniejszanie rozmiarów ciała i przystosowanie do trawożerności
- w Europie do 14 ka
- ostatnie mamuty wymarły na wyspach Wrangla 1700 lat p.n.e.
- w interglacjalach *Elaphus antiquus*

po pochodzenia afrykańskiego

NOSOROŻCE

epok lodowych

Coelodonta antiquitatis

- *Coelodonta antiquitatis* tundrowy
- dowodem zawartość żołądka okazu ze Staruni
- przodek z pliocenu Tybetu

Dicerorhinus sumatrensis reliktem tej gałęzi

drugi okaz ze Staruni 1929

NOSOROŻCE

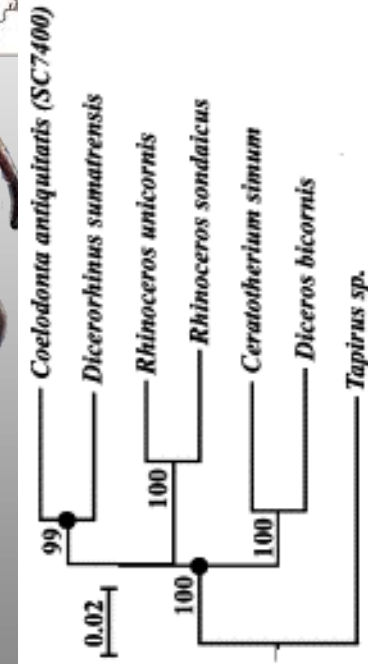
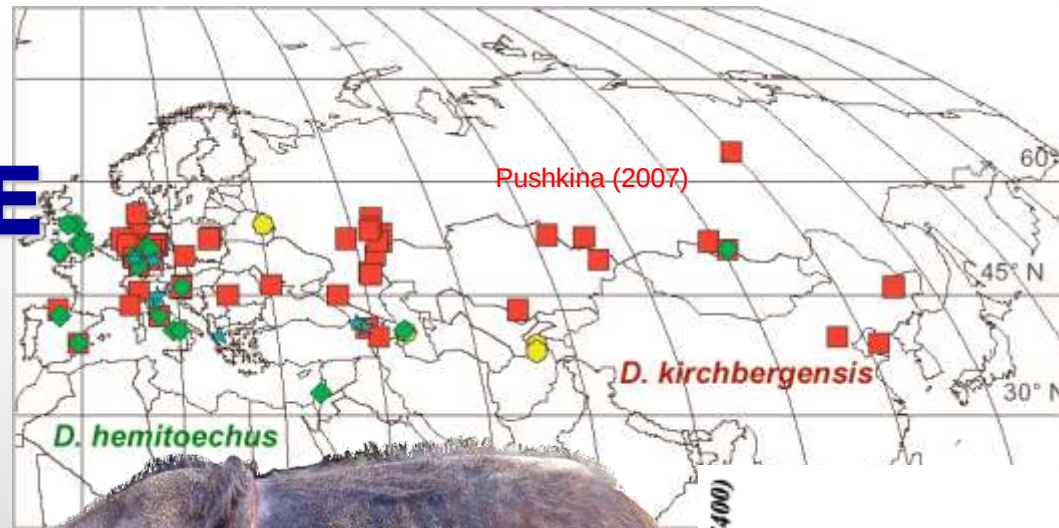
interglacjalów

nosorożec sumatrzański
Dicerorhinus sumatrensis

- dzisiejszy nosorożec sumatrzański ma resztki futra
- w interglacjalach stepowy *Stephanorhinus hemitoechus* i leśny *Dihoplus kirchbergensis*

pokrewieństwa molekularne

mamuty i nosorożce współistniały w Europie z ludźmi

KROMANIOŃCZYCY

łowcy mamutów

- kultura Solutré w trakcie, Aurignacian w początkach ostatniego zlodowacenia
- człowiek z Cro-Magnon w Europie od 40 tys. lat temu; anatomia nowoczesna

czaszka z Cro-Magnon
28 ka

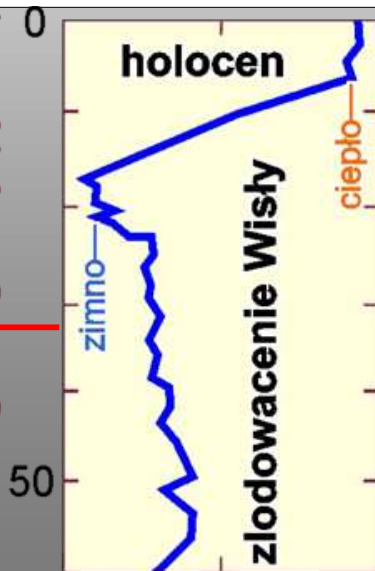
szkielet z Mezinia k. Czernihowa 18 ka

Hohle Fels

Conard et al. (2009)

czas geologiczny (tys lat)

Venus z Willensdorf

